

תגובות והערות

מקור לכך שהעולה לשביעי עולה שוב למפטיר במצבים מסוימים

לעורך 'המעין' שלום.

לפני שנים רבות, ב'המעין' תשרי תשנ"ט [לט, א], התפרסם מאמרי 'הגולל' ספר תורה נוטל שכר כול' (עמ' 21 ואילך), בו הראיתי שגאונים וראשונים הבינו שהכוונה שהעולה שביעי ומשלים בכך את קריאת הפרשה נוטל שכר ככל העולים האחרים יחד, ולכן נחשבה עלייה זו כמכובדת במיוחד, וניתנה בדרך כלל לרב הקהילה. כאחד מעורכי המהדורה החדשה של שו"ת התשב"ץ ודאי יעניין אותך לדעת מה שגיליתי לאחרונה, שנראה לכאורה שמנהג תמוה שהתקשה בו הרשב"ץ ודחאו מהלכה מיושב בדברים שכתבתי במאמר ההוא.

בשו"ת תשב"ץ חלק ב סי' ע תמה מאוד הרשב"ץ על מנהג קהילות מסוימות בספרד שבשלושת השבועות שלפני תשעה באב, כשמפטירין בתלתא דפורענותא, העולה השביעי עולה שוב למפטיר. הרשב"ץ לא מצא לכך סיבה, והוא תמה - אם המנהג הזה נובע מכך שההפטרה אינה קשורה לפרשה, ולכן אין מניעה שהעולה לשביעי יעלה גם למפטיר - למה לא נוהגים כן גם בהפטרות שבעה דנחמתא? ובלשונו: "ואם מפני שהן משונין בהפטרה שאינה מעניין הפרשה כשאר פרשיות השנה, א"כ מאי שנא דש"ח [תלתא דפורענותא] מנו"ע ארק"ש [שבע דנחמתא], שבכולם יש בהם זה השינוי שאינו מעניין הפרשה! לכן דחה הרשב"ץ את המנהג הזה מכל וכל.

אך לאור דברינו במאמר, שהגולל נוטל שכר כול' הכוונה לעולה שביעי, והמנהג הישן בכל קהילות ישראל היה שרב הקהילה היה עולה בקביעות לעלייה השביעית, מובן מנהגם. שהרי שנינו בתוספתא (תענית א, ח) 'זקן שבהם אומר דברי כיבושין', ושלוש הפטרות אלו כוללות בעיקר דברי תוכחה; לכן יתכן מאוד שנהגו שהרב, שעלה כתמיד לשביעי, יעלה שוב למפטיר, כדי להוכיח את העם בקריאת ההפטרה. מובן שמנהג זה אינו מתאים לשבעה דנחמתא, וסרה בכך תמיהת הרשב"ץ. מנהג דומה נהג גם בקהילות אשכנז - גם אם הרב עלה לשלישי כמקובל הוא עלה גם למפטיר בשבת חזון, שבה התוכחה בהפטרה חריפה יותר מאשר בשתי ההפטרות הקודמות (עי' מג"א סי' רפב ס"ק יד, ואליהו רבה שם ס"ק יד). ולגבי החשש של הרשב"ץ מברכה לבטלה בכך שהעולה שביעי מברך פעם נוספת על העלייה למפטיר סמוך לאחר ברכתו כעולה השביעי, כבר יישב בעל התוספת יום טוב (במלבושי יו"ט על הלבוש סי' רפב ס"ק ב) שזה דומה לכהן שעולה פעמיים כשארין לוי, שלא חששו לברכה לבטלה.

בברכה,

פרץ לוין

★ ★ ★

בעניין חיבור פרשות השבוע והפרדתן בארץ ובחו"ל*

פעמים רבות חל יו"ט שני של גלויות של שביעי של פסח ושל שבועות¹ ביום שבת. הדבר גורם בחו"ל לדחייה בקריאת פרשת השבוע, וכך במשך שבתות רבות קריאת התורה בחו"ל שונה מזו שבארץ ישראל. כיוון שבזמננו רבים נוסעים מהכא להתם ומהתם להכא, לעיתים קרובות מפסידיים יהודים רבים קריאת פרשה אחת בציבור². מדובר על חלק ניכר מהשנים, כך גם היה השנה וכך צפוי לנו שוב בשנה הקרובה תשע"ו - בה לאחר פסח במשך ארבע-עשרה שבתות רצופות (מלבד 'אחרון' של פסח) יקראו בקהילות חו"ל פרשה שונה ממה שיקראו בארץ.

אני שוטח כאן לפני חכמי ארץ ישראל את הצעתי הפשוטה לבצע בהסכמה שינוי קל בנוהג הקריאה בארץ ישראל, בלי לשנות כלל את הנוהג בחו"ל. אני מציע שכאשר יום טוב שני של חג השבועות או 'אחרון' של חג הפסח יחולו בשבת, כך שבחו"ל קורין מעניין החג, יקראו בא"י רק חלק מתוך פרשת השבוע הסמוכה, ובשבוע הבא יקראו את הפרשה כולה הן בארץ ישראל והן בחו"ל. לפי הצעה זו לא יהיה באף שבת הבדל בין הקריאה בארץ ובחוצה לארץ, פרט לקריאה ביו"ט שני של גלויות שהוא עצמו חל בשבת, ולא השבתות שיבואו בעקבותיו.

הנה כך נראה, להדגמה, את הקריאה בשתי קבוצות שנים כמקובל היום, ולעומתה איך תיראנה הקריאות לפי הצעתנו³:

קבוצה א – השנים: תשנ"ה, תשע"ו, תשע"ט, תשפ"ב, תת"ג, תת"ו, תת"ט (והדגשנו את הפרשות שבהן הקריאה בחו"ל שונה)

הנוהל המקובל עתה		I הנוהל לפי הצעתנו	
התאריך	קריאה בא"י	קריאה בחו"ל	קריאה בחו"ל
כ"ב בניסן	אח"מ	(ח' דפסח)	(ח' דפסח)
כ"ט בניסן	קדושים	אח"מ	אח"מ וקדושים
ו' באייר	אמור	קדושים	אמור
י"ג באייר	בהר	אמור	בהר
כ' באייר	בחקותי	בהר	בחקותי

* לפני שנים אחדות פרסמתי מאמר רחב העוסק בבעיה שהתעוררה במלוא עוצמתה בדורנו: "מנהגי חיבור והפרדה של פרשיות השבוע", מורשתנו טז (תשס"ה), עמ' 59-72. עיבוד מעודכן של המאמר עומד להיכלל אי"ה בספר שיצא לאור בקרוב לע"נ בתי ורד טל ע"ה, וכאן מובא קיצור העניין לתועלת קוראי 'המעין' משום אקטואליותו הרבה.

- 1 דהיינו אחרון של פסח ויו"ט שני של שבועות.
- 2 לעיתים גם שומעים פעמיים פרשה אחת או אפילו שתיים, אך זה פחות בעייתי כמובן.
- 3 איננו מפרטים כאן קבוצה אחרת, וכמובן גם לא שנים שבהן הקריאה בארץ ובחו"ל זהה.

כ"ז באייר	במדבר	בחקותי	במדבר	במדבר
ח' בסיוון	נשא	במדבר	נשא	נשא
י"ב בסיוון	בהעלותך	נשא	בהעלותך	בהעלותך
י"ט בסיוון	שלח	בהעלותך	שלח	שלח
כ"ו בסיוון	קרח	שלח	קרח	קרח
ג' בתמוז	חקת	קרח	חקת	חקת
י' בתמוז	בלק	חקת	בלק	בלק
י"ז בתמוז	פינחס	בלק	פינחס	פינחס
כ"ד בתמוז	מטות	פינחס	מטות	מטות
א' באב	מסעי	מטות ומסעי	מסעי	מסעי

קבוצה ב' – השנים: תשנ"ו, תשנ"ט, תש"ס, תשס"ב, תשס"ג, תשס"ו, תשס"ט, תש"פ, תשפ"ג, תשפ"ו, תש"צ, תשצ"ג, ת"ת, תת"ו, תת"י, תתי"ג

הנוהל המקובל עתה | הנוהל לפי הצעתנו

התאריך	קריאה בא"י	קריאה בחו"ל	קריאה בא"י	קריאה בחו"ל
ז' בסיוון	נשא	(ב' דשבועות)	שבעה עולים בחלק הראשון של פרשת נשא	(ב' דשבועות)
י"ד בסיוון	בהעלותך	נשא	נשא (כולה)	נשא
כ"א בסיוון	שלח	בהעלותך	בהעלותך	בהעלותך
כ"ח בסיוון	קרח	שלח	שלח	שלח
ה' בתמוז	חקת	קרח	קרח	קרח
י"ב בתמוז	בלק	חקת ובלק	חקת ובלק	חקת ובלק
י"ט בתמוז	פינחס	פינחס	פינחס	פינחס

לדעתי ראוי לתת את הדעת על הצעה זו, שתועלתה מרובה ואין בה למיטב הבנתי כלל פגיעה בהלכה⁴.

משה צפור

4 אם ההצעה תתקבל לא יהיה קושי להתאים הפטרה בנביא לאותן שבתות בודדות שבהן נקרא רק את החלק הראשון של הפרשה. [אך עיין בספר 'תיקון יששכר' לר"י סוסאן על עיבוד השנים (ונציה של"ט דף לב, ב) שאין לבני א"י לשנות מנהגם בעבור בני חו"ל, שלא ייראו כנגררים אחריהם. העורך י"ק].

עוד על שו"ת מסרונים

קראתי ב'המעין' הקודם (גיל' 112; טבת תשע"ה, עמ' 56 ואילך) את מאמרו של הרב אריה כץ על דרכי השו"ת החדשות. הרב כץ הודה שקיימת תועלת גדולה בשו"ת מסרונים (שו"ת SMS), אך התפלא על פרסומם בכתב במסגרות שונות. כידוע רק קומץ קטן של רבנים מפרסמים 'שו"ת מסרונים'. אני הדל עורך ומכין את שו"ת המסרונים של הרב שלמה אבינר שליט"א לפרסום, ולכן אתייחס אל הדברים מנקודת מבטי⁵.

יש טוענים שכשעונים תשובות קצרות על שאלות קצרות קיימת סכנה שההלכה תיהפך לדבר זול.

הרב אבינר כבר השיב לטענה זו בכנס בהיכל שלמה בנושא שו"ת באינטרנט ובתקשורת האלקטרונית שהתקיים לפני כשנתיים, ורשמתי אז את תשובתו: "שאלה זו כבר נשאל אחד מגדולי עמנו: הרמב"ם. הרמב"ם כתב את ההלכות במשנה תורה ולא ביאר מניין לו כל הלכה והלכה. היכן המקורות? כיצד ניתן לברר את ההלכה ללא מקורות? כך הקשה הראב"ד. ביאר הכסף משנה את שיטת הרמב"ם וכתב שלא כל אחד יכול לבדוק בעצמו מקורות, וספר משנה תורה הינו ספר טוב לבעלי בתים, ואף לתלמידי חכמים כאשר אין עיתותם בידם לברר את ההלכה ממקורה (עיין בהקדמתו של הכסף משנה למשנה תורה). לאחר מכן, באה ירידה נוספת: השולחן ערוך. השולחן ערוך הינו ספר עוד יותר קצר ממשנה תורה, ואף שם אין מקורות. הרמ"א השיג על השו"ע: הוא טען, היכן פסקי האשכנזים? האם ישנם רק ספרדים בעולם? היו עוד שהשיגו על השו"ע: המהר"ל בספר נתיבות עולם תמה כיצד פוסקים ע"פ השלחן ערוך? המהרש"א כתב (סוטה כב, א): 'ובדורות הללו אותן שמורין הלכה מתוך שו"ע והרי הם אין יודעין טעם הענין של כל דבר אם לא ידקדקו מתחלה בדבר מתוך התלמוד שהוא שימוש תלמידי חכמים, וטעות נפל בהוראותם, והרי הן בכלל מבלי עולם, ויש לגעור בהן'. אולם מבאר הפתחי תשובה (יו"ד רמב"ס ק"ח): 'ואפשר דדווקא בזמן הרב מהרש"א שלא היה עדיין שום חיבור על השו"ע, אבל האידנא שנתחברו ה"ט"ז וש"ך ומג"א ושאר אחרונים, וכל דין מבואר הטעם במקומו, שפיר דמי להורות מתוך השו"ע והאחרונים'. מאז ומעולם היו שאלות וקושיות על תשובות ופסקים קצרים". עכ"ל הרב אבינר בדבריו בכנס הנ"ל. והוא הדין גם לספרי תשובות ולספרי פסקי הלכות. עיין בתשובות הרמב"ם, שהרמב"ם לעיתים השיב לשאלות שהוא נשאל במילים ספורות וכלי מקורות (וכן העיר הגר"מ פיינשטיין, מסורת משה עמ' לה). למשל, הרמב"ם נשאל האם חוב לאלמנה שמטיה משמטת אותו או לא? והוא השיב: "תשמיט. וכתב משה" (תשובות הרמב"ם סי' רלז)⁶.

5 [יש לי הרבה מה להשיב על דברי הכותב בתגובתו, אך אעיר רק כמה הערות קצרות. אולם ראשית אני מבקש להדגיש שמאמרי הנ"ל לא התייחס באופן אישי לרבנים מסוימים, והוא עסק בהיבט העקרוני של פרסום תשובות בפורמטים חדשים שונים. אריה כץ.]

6 [לעניין תשובות הרמב"ם - הרמב"ם לא פרסם את תשובותיו והן התפרסמו רק לאחר זמן, כך שלא על מהרמב"ם עצמו ההוכחה (הרי ברור שלעיתים יש להשיב תשובה קצרה, השאלה אם צריך לפרסמה). כשהתפרסמה התשובה, היה זה בתקופה בה כולם ידעו מיהו הרמב"ם, וממילא המפרסמים ראו ערך בעצם העובדה שהתשובה יצאה מידי הרמב"ם, גם ללא

היום קיימים עשרות ספרים עם פסקי הלכות מאת הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכמעט מאתיים ספרים עם פסקי הלכות מאת חתנו הגר"ח קניבסקי שליט"א, וקיימת בהם תועלת רבה.⁷ זאת ועוד, בפרסום של התשובות משו"ת המסרונים של הרב אבינר אנחנו מוסיפים את מקור הדין למי שרוצה לעיין בו. כלומר, עת לכתוב תשובות ארוכות, עת לכתוב פסקים קצרים.

יש טוענים שיש אנשים ששואלים שטויות בשו"ת מסרונים וזה מבזה את ההלכה. אני מעיד שמתוך אלף שאלות רציניות שהרב אבינר מקבל הוא גם מקבל שאלה אחת שטויות, ואין זה הוגן להעניש את כל הרציניים בגלל כמה אנשים שנוהגים לא כשורה. יש המזלזלים בשו"ת מסרונים, אך כבר כתב הרמב"ם בפתיחת מורה הנבוכים: 'ואם לא ימצא בו דבר שיועילהו בשום צד, יחשבהו כאילו לא חובר'. תמיד נמצאים אנשים מכת הליצנים, ואיננו אחראים עליהם. ישרים דרכי ה', צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם (הושע יד, י).

יש טוענים שפסקי הלכות קצרים מביאים רק דעה אחת. טענה זו לאו טענה היא. כל מי שמכיר את ספרי הפוסקים יודע שרבים מהם לא בהכרח מביאים את כל הדעות בעניין אותו הם מבררים, אלא רק את דעת עצמם. האם הגר"מ פיינשטיין מביא את כל הדעות בהלכה בתשובותיו בשו"ת אגרות משה? הרי הגר"מ כמעט ולא מזכיר אחרונים! מי ששאל את הגר"מ פיינשטיין ידע מראש שהוא יקבל את תשובתו של הגר"מ פ, ולא סקירת דעות בעניין (עיין הקדמת שו"ת אגרות משה). אותו הדבר לגבי פסקי הלכות. אפשר לחפש את מגוון הדעות בספרים מסוג 'פסקי תשובות' ו'פתיחי חושן', ומאידך אפשר לקבל תשובה אחת קצרה.

יש טוענים שיש להשיב לשאלה אך ורק אם המשיב מכיר את השואל. הפוסק לא בהכרח צריך להכיר את השואל; אמנם הוא צריך להבחין באיזו שאלה אכן אין להשיב בלי להכיר את השואל. הרי זה בדיוק התפקיד של הפוסק: לדעת לתאם בין המציאות והדין. ועיין ביאור הגר"א למשלי (כב, יב) על דין שדן דין אמת לאמיתו. כתבו התוספות (שבת י, א), לאפוקי דין מרומה. מהו דין מרומה? עדים מעידים משהו לא נכון, והדין לא מצליח לסכל את העדות, אך הוא מרגיש שזה לא נכון. לא יאמר הדין שקולר תלוי בצוואר העדים, כי אולי הוא דן דין אמת - אבל אין זה דין אמת לאמיתו. פסק מורכב מאמיתת המציאות ואמיתת תורה, וכאן יש אמיתתה של תורה אבל אין אמיתתה של מציאות. הוא פוסק פסק נכון על מציאות אחרת. למשל, בשנת תשי"ד אסר הגרי"ד סולוביצ'יק את ההשתמשות ברמקול בשבת, ואמר בתוך דבריו שהוא חושש שכמה מן

מקורות ובקיצור רב. קיים הבדל בין פרסום שהמעיינים בו הם יודעי ספר ולומדי תורה - לבין פרסום בעלון פופולרי, ראה מה שכתב בעניין פסקי הלכה בעיתונים הגר"מ פ באגרות משה (אבן העזר ח"א סי' סד). אריה כץ.]

7 [ערבך ערבא צריך. לא הגרי"ש אלישיב זצ"ל ולא הגר"ח קניבסקי שליט"א פרסמו בעצמם פסקים מהסוג הזה, ולא תמיד הם התפרסו על דעתם וברצונם. כשבעבר ערכנו שיעורים של מו"ר הגר"נ גולדברג שליט"א הוא הדגיש בפנינו שאין שום עניין להכניס כל הברה שאמר בשיעור, ויש לערוך את דבריו דווקא באופן שהם יהיו ברורים ובעלי תועלת. אריה כץ.]

האוסרים אין להם מספיק ידיעה בפיזיקה כדי שיהיו רשאים לחוות דעתם לחומרא בנדון, וכמה מן המתירים אין להם מספיק ידיעה בהלכות שבת כדי שיהיו רשאים לחוות דעה להקל בנדון (נפש הרב עמ' קסט)...

לצערנו, אין היום לכל יהודי קשר הדוק עם רב בישראל, לכן הרבה פעמים אנשים פונים לרבנים שאינם מכירים אותם ושואלים אותם שאלות. הפוסק צריך להבחין מתי הוא מבין מספיק את המציאות ומתי אין הוא מבין אותה. הרי רבים מגדולי ישראל מקבלים קהל ומשיבים לשאלות רבות, כאשר שואלים רבים הרב אינו מכיר אותם כלל. פעמים רבות הרב אבינר משיב לשואל שהשאלה יותר מדאי מורכבת לפסק קצר והוא ממליץ לשואל להתקשר אליו, לפעמים הוא מציע לשואל להיפגש איתו ולפעמים הוא מפנה אותו לבית דין. כל מקרה לגופו.

לפי עניות דעתי, השאלה העיקרית אינה אם יש לפרסם פסקי הלכות קצרים ולא מנומקים, אלא מי בר הכי לפרסם פסקי הלכות כאלו. רק תלמיד חכם ידען שיודע לבטא את עצמו בדיוקנות בר הכי לפרסם פסקי הלכה לרבים (עי' סנהדרין ה, ב). אין ספק שהרב אבינר "בר הכי" לענות על שאלות בכל אורך שהוא, ולכן יש זיכוי רבים עצום בפרסום תשובותיו, כולל התשובות הקצרות.

יש טוענים שאפילו אם יש ערך לשו"ת סמ"ס, אין ערך - ואפילו יש סכנה - בפירסומם.

קיימת השפעה גדולה בפרסום שו"ת סמס. עשרות עלוני שבת מסוגים שונים המיועדים לקהלי יעד שונים מפרסמים פינה עם שו"ת סמס, ועינינו רואות שאנשים רבים קוראים קודם כל את התשובות האלו, ואחר כך אף דנים בהן בסעודת שבת. גם תשובות שאין בהן חידוש מיוחד קיימת תועלת גדולה להפיץ אותן, כדי ללמד את הציבור דבר הלכה גם בדרך זו. כמו שבספר פלא יועץ (ערך אסופה) כתב שאין לזלזל במי שאוספים פסקי הלכות כי הם מזכים את הרבים - כך גם פוסקי הלכה ברי הכי שמשיבים גם בדרך החדשה של שו"ת סמס מועילים לציבור השואלים והקוראים ומזכים את הרבים, ואינם גורעים דבר מכל המשיבים בדרכי התשובה האחרות.

בברכות התורה,

מרדכי ציון

★ ★ ★

מדוע לדומם את השמש בגבעון?

בגיליון "המעין" הקודם (גיל' 212 [נה, ב] טבת תשע"ה עמ' 27 ואילך) הופיע מאמרו של הרב אהרון בק, בו סקר את הנס הגדול שעשה יהושע בן נון בהעמדת השמש והירח, ונתן לו פרשנות חדשה. אולם אחת השאלות המרכזיות שלדעתי יש לשאול אודות הנס, שלא הוצגה במאמר, היא מדוע בחר יהושע דווקא באותו עיתוי לעשות את הנס הגדול הזה? מדוע לא מצא לנכון לעשות כן בהזדמנות אחרת במשך כל שבע שנות כיבוש הארץ?

תשובה לשאלה זו ניתן למצוא במדרש פרקי דרבי אליעזר⁸: "מיום שנבראו שמים וארץ השמש והירח והכוכבים וכל המזלות היו עולין להאיר על הארץ ואינן מערערין זה עם זה, עד שבא יהושע ועשה מלחמתן של ישראל, והגיע ערב שבת, וראה בצרתן של ישראל שלא יחללו את השבת"..." לפי זה הצורך למנוע את חילול השבת בהמשך הקרב הניע את יהושע ליזום את הנס הכביר הזה⁹. גם העיתוי בביצוע הנס דווקא במלחמת גבעון ולא באף מלחמה אחרת אינו מקרי. הראשל"צ הגר"מ אליהו זצ"ל כורך בספרו "דברי מרדכי"¹⁰ את ניסו של יהושע עם המעשה של יעקב אבינו בהגיעו לשכם "ויחן את פני העיר"¹¹, שאומרים חז"ל כי יעקב אבינו הגיע לפאתי שכם עם דמדומי החמה ומיד קבע עירוב לפני כניסת השבת. מסכם הרב אליהו: "מאז ומתמיד דאגו גדולי האומה לכבודה של השבת ולשמירתה". רמוז כאן חידוש נפלא: גם יעקב אבינו וגם יהושע בן נון היו בתחילת דרכם בכיבוש הארץ, ורצו להראות לכל העולם את חשיבותה של שמירת השבת בתוך מהלך יישובה. קרבות יהושע נגד האמורי למען הצלת הגבעונים היו הקרבות הראשונים שלא התחילו מתוך הוראה אלוקית: "מעתי הכל בדרך הטבע... לא יהושע שואל את ה', לא ה' מצוהו"¹². נעשינו עצמאיים בהפעלת הכח הצבאי. דווקא בעיתוי בראשיתי זה היה צורך בהנחיה מעשית-חינוכית שתשפיע על דפוס ניהול המשך שנות המלחמה, והיא החובה למנוע ככל האפשר חילול שבת גם בעת המלחמה.

נראה שמתוך הפסוקים עצמם עולה כי אין מטרת העמדת השמש להצלחת המאמץ המלחמתי בלבד. אם נצרכים שוב לנס מעל הטבע בשביל לנצח את האויב - האם לא יותר מתאים לבקש שיימשכו הניסים 'המוכרים' כמטר אבני הברד ואחרים? מדוע לבקש נס על-טבעי חדש¹³? הבקשה להעמדת השמש מכוונת אותנו למסקנה שנוסף להכאת האויב יש כאן מטרה אחרת לגמרי - שמירת השבת.

הדאגה הרוחנית לשמירת השבת בעם ישראל בעיצומם של הקרבות לא הייתה הדאגה היחידה של ראשי העם. מילוי הצימאון הרוחני התבטא גם במישורים נוספים. הגמרא מספרת על תוכחת המלאך ליהושע בליל הקרב ביריחו על ביטול הקרבת תמיד של בין

8 פרק נב (מהדורת היגר פרק נא); ילקוט שמעוני בראשית סי' עז; רד"ק ליהושע י, יב; כלי יקר ליהושע שם (עמ' 201 בהוצאת מכון הכתב); מהרש"א ע"ז כה, א ד"ה וכמה.

9 לדעת המהרש"א שם לא הותרה המלחמה בשבת, כי היא הייתה רק להצלת הגבעונים, ולא התחילה שלושה ימים לפני שבת. ועי' בספר משבצות זהב על יהושע מאת הרב שבתי וייס, עמ' קצו, שמדייק דיוקים נפלאים במהרש"א הנ"ל. מאידך בספר 'מעם לועז' מביא גם דעות שהיה מותר להילחם בשבת, והיו סיבות אחרות לנס זה (על יהושע י, יג, עמ' קעו, אות נא, הסיבה השמינית), למשל כדי למנוע את צערם של ישראל מחילול שבת אע"פ שהותר להם (שם עמ' קעב אות לה). גם הרב גורן ב'משיב מלחמה' (ח"א עמ' נב) סובר ששיטת הפרקי דר"א שונה משיטת התלמוד והפוסקים.

10 בראשית פרשת וישלח עמ' ש.

11 בראשית לג, יח.

12 ספר יהושע עם פירוש הרב שלמה אבינר, על פרק י פס' ד-ח, עמ' 136-137.

13 ועיין בספר 'מעבור הארץ' על יהושע מאת הרב רמר, פרק יז עמ' 130.

הערביים והפסקת לימוד התורה בלילה¹⁴. אפשר ליישב בכך את שאלת הרב בק מדוע מוזכרת חזרתם המוקדמת לגלגל באמצע סערת הקרבות נגד מלכי האמורי¹⁵. התשובה תהיה: על מנת להקריב את קרבן התמיד במשכן שבגלגל. ההלכה היא שאין מקריבין אם אין הארון במקומו¹⁶. בהנחה שיהושע יצא לקרב מול האמורי עם ארון הברית¹⁷, חשוב שידאג להשבת הארון בעוד יום. לפי מהלך זה יתכן שהבקשה "ירח בעמק אילון", פקודה הנראית מיותרת לאור השליטה על שעות האור בעזרת העמדת השמש, מטרתה להגביר את לימוד התורה בלילה בעת ההפסקה ממלחמה¹⁸, בהתאם למאמר ריש לקיש "לא איברי סיהרא אלא לגירסא"¹⁹.

נס העמדת השמש והירח מהווה הודעה לעם ישראל ולעולם כולו כי אין מלחמותינו מלחמות ככל העמים. גם בעיצומה של המלחמה איננו מתעלמים משמירת השבת כשהאפשרי, מהקרבת הקרבנות ומלימוד תורה. גם זה הוא חלק מתיקון העולם במלכות שד-י²⁰.

יוסף אברמסון

- 14 מגילה ג, א.
- 15 'המעין' שם עמ' 30.
- 16 תוד"ה אמש במגילה שם; רשב"א וריטב"א שם; רש"י ד"ה וגמירי בעירובין סג, ב. אולם עיין במה שהקשה הרב ארלנגר בספרו 'ברכת אברהם' על מגילה שם שבבית שני לא היה הארון במקומו ואעפ"כ הקריבו, וראה מה שתירץ. ואולי ניתן ליישב את קושייתו שאע"פ שהארון לא היה במקומו בתוך קוה"ק אבל היה גנוז מתחת לבית המקדש (רמב"ם בית הבחירה ד, א), ושמא מחמת כן נחשב עדיין כ"במקומו". ועי' בספר 'הדר העולם' מאת הרב שנדורפי שתירץ ע"פ תוס' בעירובין סג, ב שנחשב כ"במקומו" מחמת גניזתו במקום קבוע לזמן רב, ולא דווקא בגלל היותו בשטח המקדש (שם עמ' 376).
- 17 הרב שעוועל בפירושו על רבנו בחיי (דברים י, א) מסיק שדעת תוס' בעירובין שיצא עמו ארון בצלאל. ועי' בספר 'הדר העולם' הנ"ל שהביא את שיטת המאירי שארון בצלאל היה יוצא למלחמות יהושע (עמ' 362). ועי' מאירי מגילה ט, ב ועוד.
- 18 רש"י במגילה ג, א ד"ה ועכשיו.
- 19 עירובין סה, א. פירוש אחר שאף הוא מציין כי מטרת העמדת הירח הייתה עבור הגדלת ערכה של תורה בעיני העם מופיע בספר 'מסילות הנביאים' מאת הרב אייזנברג י. (על יהושע י, ט, עמ' קכ): "ראה יהושע צורך להראות שוב כוחם וגבורתם של חכמי התורה בהעמדת השמש והירח... על כן הכריז ואמר 'שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון'. שכאמור 'שמש' מורה על תורה שבכתב 'פני משה כפני חמה', ואילו 'ירח' על תורה שבעל פה 'פני יהושע כפני לבנה'".
- 20 "כיבוש ארץ כנען על ידי יהושע מהווה שלב ראשון בתכנית ארוכת טווח של תיקון עולם במלכות שד-י. התורה שניתנה בסיני הייתה נותרת ללא אחיזה בעולם, אלמלא החל העם היוצא ממצרים להקים בארצו את יסודות חברתו החדשה העתידה להיות לאור עולם" ('שיבת ציון נס לעמים' מאת הרב לבני עמ' 146).

★ ★ ★

עוד על שיטת הרב הירש זצ"ל

לעורך 'המעין' שלום.

קראתי את מאמרו של הרב יצחק בראור, מנהלי בבית הספר "חורב", על הרש"ר הירש ('המעין' גיל' 212 [טבת תשע"ה] עמ' 84 ואילך). בהערה הזכיר את הפולמוס סביב הטענה "ששיטת" תורה עם דרך ארץ" וההיתר לעסוק בלימודי חול לא נועדו אלא לאנשי ארץ אשכנז שמחמת התנאים הכלכליים ששררו בזמנו נזקקו למידה של השכלה גבוהה, ולשעתה בלבד". אולם למעשה אין בסיס לטענה זו, ואכן הרב בראור, צאצאו של רבינו הרב הירש, חנך לתפארת דורות רבים של תלמידים לאורו של הרב הירש, בדיוק בגישה ההפוכה. אין ספק שהרב הירש, כפי שניתן ללמוד ולקרוא בכתביו, רואה בגישה של תורה עם דרך ארץ והעיסוק גם בלימודי חול גישה אידיאלית ונכונה, ולא רק דרך של בדיעבד המיועדת לאנשי אשכנז כפי שנטען. אם אני מנתח נכון - דמותו של הרב הירש יוצרת בעייה חינוכית קשה במגזר החרדי. מצד אחד הרב הירש היה ממייסדיה של היהדות החרדית המודרנית שהיא חלק בלתי נפרד ממה שנהייה בהמשך תנועת "אגודת ישראל", ואף היה אחד המנהיגים והדוברים הרהוטים ביותר של היהדות החרדית בתקופתו במיוחד במלחמתו ברפורמה, אך מצד שני עמדותיו ה'ליברליות' בגישה אל לימודי החול והאקדמיה (גם הרב הירש למד תקופה מסוימת באוניברסיטה) יצרו אי נוחות. הדרך כדי לפתור את הקונפליקט הייתה לומר שגישתו נועדה רק לאנשי אשכנז, גישה מקומית וייחודית שהתאימה לקהילת פרנקפורט על נהר מיין ותו לא. אולם הדברים אינם נכונים. גישת "תורה עם דרך ארץ" של הרב הירש היתה דרך לכתחילה שורשית ועמוקה, ולא דרך של בדיעבד ולצורך שעה כפי שמנסים להציגה.

בשום מקום לא כתב או אמר בפומבי הרב הירש ששיטתו מתאימה רק לבני אשכנז ורק לדורו, וכבר כתבו על כך רבים. כדוגמא אביא את מאמרו של הרב פרופ' יהודה לוי שי' שנדפס ב'שנה בשנה' תשנ"ג 'הרש"ר הירש כמורה דרך לדורנו', בו כתב בין השאר: "בדו"ח שנתו שהכין בשנת 1867 (תרכ"ז) על בית ספרו (אולי הישיבה התיכונית הראשונה בעולם) האריך רבנו לפרש - בליווי עשרות דוגמאות - כיצד מועיל לימוד מדעי הטבע ודברי ימי העולם להבנת התורה והמסר שלה. בדו"ח של השנה שלפני כן הוא דן בהשפעת לימוד התורה על הבנת מושגים כלליים, ושם קבע: "שני המרכיבים האלה [לימודים כלליים ולימוד תורה] אינם אלא שני חלקי המשלימים והקרובים זה לזה של חינוך מושלם ואחיד". בוודאי שאין שום אפשרות להבין שדעתו הייתה שלימודי חול הם בדיעבד ורק לבני דורו.

דב שחור, נריה

בברכה

★ ★ ★

בעניין הפירוש על פיוטי השבתות המיוחדות

לעורך שלום.

במדור 'נתקבלו במערכת' בגיליון האחרון של 'המעין' (גיל' 213) עמ' 112 כתבת, שבניגוד לפיוטי המועדים - פיוטי השבתות המיוחדות נשארו עדיין בלא גואל, עד שקם ר' יעקב לויפר והוציא לאור עתה את 'סדר יוצרות המבואר - כוונת הלב'.

עם כל ההערכה לעבודתו המעולה של הרב לויפר, אין לשכוח שכבר לפני כמאה וחמישים שנה עסק במלאכה זו במסירות נפש ר' יצחק בן אריה יוסף דוב (זליגמן בֶּר; נפטר בשנת תרנ"ז) בסידורו המפורסם "סדר עבודת ישראל", שיצא לאור בפעם הראשונה ברדליים בשנת תרכ"ח ואח"כ נדפס עוד פעמים רבות (מהדורה נפוצה שלו יצאה לאור בהוצאת שוקן בשנת תרצ"ז).

אורי קלרמן

נוף איילון

★ ★ ★

שיטת הרב דושינסקי בעניין חילול שבת לצורך פיקו"ר

במאמרו של ר' משה ארנוולד על הרב דושינסקי ויחסו לאירועים בתקופת "המדינה שבדרך" ('המעין' גיל' 213 [ניסן תשע"ה; נה, ג] עמ' 8 ואילך), הוזכר (עמ' 20-21) מכתבו לרב הרצוג מסיון תש"ח, בו מנמק הרב את סירובו להתיר עבודות לצורך בניית ביצורים בשבת. יש לציין שתיאור מקביל של הדברים מצוי באוטוביוגרפיה של הרב גורן "בעוז ובעצמות" (עמ' 140-144), ובה העניין מוצג מעט אחרת. הרב גורן מספר שאחרי שהציג בפני הרב דושינסקי את הצורך הדחוף לבצע עבודות בשבת למניעת התקפה של הירדנים, שלפי מידע מודיעיני הייתה מתוכננת להתבצע במהלך השבת, "...ענה לי הרב ביידיש שהיו צריכים לעשות את החפירות שישה חודשים מוקדם יותר, ומדוע חיכו עד הרגע האחרון? וכי לא ידעו מתחילת המלחמה שעומדים להילחם?"... ולכן לא רצה להתיר. הרב גורן השיב לו בשאלה: האם כך הוא היה פוסק גם בדין חולה שזלזל בהוראות הרופא, והגיע עקב כך למצב של פיקוח נפש המצריך אכילה ביוה"כ? והמשיך הרב גורן: "קודם כל, אף אחד לא הזהיר אותנו לפני חצי שנה... אבל גם אם נניח שידענו... האם לכן צריכים לתת עתה את ירושלים... ולאפשר להם להשמידנו?" את תגובתו של הרב דושינסקי מתאר הרב גורן: "הרב הקשיב לדברי, ואחרי כן אמר לי באיזה מין כאב כזה - זה בין כך לא יעזור, העיר תיפול, החפירות לא יעזרו". והרב דושינסקי המשיך: "אני אומר את זה מן הסברה. לא קיבלתי שום רמז מן השמים. נראה לי, לפי הערכת המצב, שאנחנו נמצאים במצור כזה קשה, אנחנו כל כך חלשים, אין לנו נשק ואין לנו כלום, שהעיר בסופו של דבר תיפול, וממילא חילול השבת הוא מיותר". משיחת טלפון שבה אמר הרב דושינסקי לרב הרצוג "תעשו מה שאתם רוצים... אבל לא לערב אותי בעניין", מסיק הרב גורן ש"גם הרב דושינסקי הגיע למסקנה שאנחנו צודקים מבחינת ההלכה... אלא שהוא חשש לצאת בקריאה לבני הישיבה שיתנדבו לחפור את החפירות". מדברים אלו נראה שהנימוק העיקרי של הרב דושינסקי היה חוסר התועלת שהיה לדעתו בעבודה בשבת, ונימוק נוסף, שנראה שגם הוא עצמו הסכים שאינו מספק, הוא שמדובר בעבודות שהיו יכולות להיעשות קודם. מנגד, מהמכתב שהובא במאמר נראה במפורש שיש כאן שני נימוקים שכל אחד מהם עומד בפני עצמו, והרב דושינסקי אכן סבר (עמ' 21) "בעניין זה יש פנאי כל ימות השבוע... אי אפשר להעלות על הדעת שצריכים דווקא למלאכת שבת ויו"ט". מעניין לציין שלמעלה מעשרים שנה אחר כך, במלחמת ההתשה, כאשר הרב גורן היה

הרב הראשי לצה"ל, התהפכו לכאורה היוצרות: הרב גורן הורה בשלב מסוים שאין לתקן בשבת ביצורים שעל גדות תעלת סואץ אם הייתה שהות לבצע את התיקון לפני כניסת השבת, ורק פגיעות שנוצרו בשבת או סמוך לכניסתה התיר הרב גורן לתקן בשבת משום פיקוח נפש. לכאורה הוראת הרב גורן במלחמת ההתשה דומה לשיטת הרב דושינסקי במלחמת השחרור, והרי אז התנגד לה הרב גורן בחריפות! הרב מרדכי הלפרין, שמביא דברים אלו בספרו 'רפואה מציאות והלכה' [סימן ג], מספר ששאל את הרש"ז אויערבך זצ"ל האם הוראתו של הרב גורן נכונה, שכן "ע"פ כללי פיקו"נ כפי שלימדני הגרשז"א הרי סוף סוף עצם השהיה במעוזים בזמן ההתשה מוגדר כמצב שיש בו סכנת חיים, א"כ חובה לצמצם את הסיכון ככל שניתן, לכן גם אם השיקול המבצעי איפשר את דחיית התיקון - עדיין מהבחינה ההלכתית המצב מוגדר כפיקו"נ ומתיר תיקוני ביצורים ושיפורם בשבת!" והרש"ז"א ענה שמרא דאתרא רשאי להקל בקהילתו בהלכות פיקו"נ משיקולים של העמדת הדת על תילה, ואכן המצב באותו זמן היה שאגב ההיתר לחלל שבת למטרות נצרכות נוצר זלזול כללי בשמירת השבת בקו התעלה גם בנוגע לדברים שאינם קשורים כלל לפיקו"נ [כמתואר שם בדברי הרב הלפרין]. הרב הלפרין מסביר את הדברים ע"פ דברי הרמב"ם בהלכות ממרים [פ"ב ה"ד] על כוחה של הוראת שעה, יעו"ש. בעקבות הדברים האלו שאלתי את הרב הלפרין האם הרב דושינסקי חלק על הרש"ז"א, וסבר שאין לחלל שבת כאשר היה ניתן לפתור את הבעיה מראש? והוא השיב: "לגמרי לא פשוט. יתכן שהרב דושינסקי חשש להרס השבת, ולכן חשב שאין להתיר. ויתכן שמשום כך לא אסר ולא התיר - לא אסר כי הדבר מותר מן הדין, ולא התיר כי היה כאן לדעתו חשש להרס השבת בא"י".

ולסיום, דברים דומים הובאו בשם החזו"א בספר 'הלכות צבא' של הרב זכריה בן שלמה שליט"א [מהד' תשס"א עמודים 357-358]. הנידון שם היה שליחות להצלת יהודים אחרי השואה שהצריכה טיסה בשבת (לא מפורטים שם פרטי העניין), וחשובים לענייננו דברי החזו"א איש כפי שהובאו על ידי השואל שהשיב לו "אסור לטוס. והוא הוסיף לי הסבר, מבלי שאני העזתי לבקשו: התרתי פעם אחת את הטיסה בשבת בגלל פיקוח נפשות, אך הסוכנות היהודית בראותה כי הותרה פעם הטיסה בשבת אין היא משתדלת כלל יותר שהטיסה תידחה ליום חול. ולכן אם אתיר שוב יש סכנה לביטול שבת". ועי' גם במ"ש הרב אברהם אבידן בספרו 'שבת ומועד בצה"ל' עמ' טז בעניין היתר משום פיקו"נ שעלול לגרום לפרצה בשמירת השבת; הוא נוטה לחלק בין מצב של פיקו"נ ממשי למצב של ספק פיקו"נ, ומסיים: "אפשר שעדיין יש לדון בדבר מצד חילול השם, וצ"ע".

אוריאל בנר

★ ★ ★

לד"ר משה ארנוולד, שלומות מציון מאחר כותלנו.
קראתי מאמרך ב'המעין' גיל' 213 (נה, ג; ניסן תשע"ה) אודות הרב דושינסקי ופעליו בשנים שסביב הקמת המדינה, וניכר שניסית להעמיד תמונה שלמה ומאוזנת. דווקא בשל כך התפלאתי על שלא הזכרת פרשה מביכה וחמורה שקשורה ברב דושינסקי: בהגיע השמועות על השואה לארץ ישראל, אחרי שכבר הצליחו למלט את הרבי מגור ה"אמרי

אמת" מוורשה, קרא הרבי יחד עם הרב הרצוג לתפילת זעקה וליום צום. התפילה המרכזית התקיימה בביכ"נ החורבה במעמד המון רבנים – זולת הרב דושינסקי שהחליט "להחרים את הכינוס, והכריז על יום צום נפרד שקדם ביום אחד לצום שקבעה הרבנות הראשית... צעדו גרם לגל מחאות חריפות של אנשי אגו"י בארץ. האדמו"ר מסדיגורה-פשמשיל, הרב מרדכי שלום יוסף פרידמן, מגדולי התורה של אגו"י, כתב על הזעזוע שעבר על חוגי אגו"י עקב צעדו של הרב דושינסקי. מקורבי הרבי מגור דרשו מהרב לוין שאגו"י תכריז כי הרב דושינסקי אינו מייצג עוד את אגודת ישראל, ואכן כך היה. לימים אמר הרב מנחם פרוש כי 'השטן רקד בתוכנו גם בזמן השואה, והפילוגים היו בינינו גם באותו זמן'...*

דווקא בגלל הפלגנות הארורה המעמיקה בדורנו ראוי היה שלא להעלים עובדה זו. כבודו של הרב דושינסקי במקומו מונח, ואולם כאשר בשיטתו הבדלנית כאילו נשכח ממנו מאמרם "א"ר שמעון חסידא, כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטרת" (כריתות ו, א), אין חולקים כבוד לרב.

בברכה,

רפאל בנימין פוזן

★ ★ ★

לרב ד"ר רפאל ב' פוזן שלום רב.

תודה על הערתך. במאמר הנזכר לא יכולתי להקיף את כל פעילותו ואת כל התייחסויותיו של הרב דושינסקי לנושאים הרבים שעלו בתקופה סוערת זו, והתמקדתי ביחסו למדינת ישראל ולתהליך הקמתה. עניין השואה וייחס גדולי הציבור החרדי אליה הוא נושא נפרד הראוי למחקר בפני עצמו, כפי שעשה ד"ר חיים שלם בספר עליו הסתמכתי, ועסקו בזה גם חוקרים נוספים. אוכל רק לומר שבאותה תקופה היה הרב דושינסקי רבה של אגודת ישראל על כל פלגיה וגם של העדה החרדית, ולא היה לו פשוט להנהיג שני גורמים אלו על ההבדלים המהותיים שביניהם – במיוחד ביחסם לתנועה הציונית ולמוסדות היישוב ו'המדינה שבדרך'. אכן, לעיתים קרובות הוא נטה יותר לצד הקיצוני כמו בדוגמא שציננת, אך קשה למצות את יחסו של הרב דושינסקי לשואה אך ורק על פי המקרה הנ"ל. בתוך האסון שנפל על עם ישראל באירופה חרבו הקהילות אליהן היה קשור וגם שתי הישיבות החשובות שעמד בראשן בעבר, בגלנטה ובחוסט, ולא מעט מתלמידיו נספו. גם רבים מתלמידי ישיבת בירושלים היו ניצולי שואה. אין ספק שהיו לו התייחסויות נוספות לשואה, והדבר כאמור זקק מחקר מיוחד.

בברכה,

משה ארנוולד

* חיים שלם, "עת לעשות להצלת ישראל – אגו"י בא"י לנוכח השואה", אוני' בן גוריון, תשס"ז, עמ' 71.

★ ★ ★